

PSL. **SOP-TÍ*, **SOPŌ* *'SPATI'
(K etimologiji ide. besedne družine iz **sleep-* *'spati')

Psl. enakoglasnici **sop-tí*, **sopŏ* *'spati' in **sop-tí*, **sopŏ* *'dihati, pihati, težko in glasno dihati' silita k domnevi, da se je pomen 'spati' pri ide. osnovi **sleep-* razvil iz pomenske predstopnje 'dihati'.

The Old Slavonic homonyms **sop-tí*, **sopŏ* *'sleep' and **sop-tí*, **sopŏ* 'breathe, blow, breathe hard' lead to the assumption that the meaning *'sleep' of the IE. base **sleep-* developed from the original meaning 'breathe'.

Besedna družina je najmanj raziskani predmet etimologije.¹ Čeprav bi razlago za tako stanje lahko poiskali v obilici drugega gradiva, ki prav tako čaka na bolj ali manj prepričljivo etimološko razlago, menim, da tiči poglavitni vzrok za tako stanje v samih nazorih o smotrih in ciljih etimologije.

Pogled v zgodovino etimoloških raziskav namreč kaže, da posamezni avtorji etimologijo enačijo z izvorom, kar pravzaprav pomeni, da je na primer za etimologijo sln. glagola *spáti*, *spím* 'dormire' dovolj, če ga ob upoštevanju znanih glasoslovnih zakonitosti in besedotvornih vzorcev prek psl. **sŏpáti*, **sŏpíšŏ* 'isto' izpeljemo iz ide. glagolskih osnov **supá-* oz. *supĕi-*² ter povežemo z ide. osnovo **sleep-* *'spati'. Izvor besede pa ni isto kot etimologija besede. Prepričanje, da se etimologija ukvarja z izvorom besed, je evropski kulturni prostor podedoval od Rimljanov, ki so gr. *etymología* 'iskanje pravega, resničnega pomena besede' prevedli z disciplina verborum originis (Varro) oz. originatio (Quintilian),³ postopno pa so se ga posamezni jezikoslovci oprijeli ob spoznanju, da še tako poglobljeno iskanje prvotnih besednih pomenov velikokrat ne obrodi pričakovanih rezultatov. Na tako prikrojevanje prvotnih smotrov in ciljev etimologije je opozoril že Szemerényi, ko pravi, da je ugotovljeni izvor besede šele izhodišče za njeno uspešno etimološko razlago.⁴ Za sln. *spáti*, *spím* to pomeni, da bi njegovo etimologijo morali iskati na ide. prajezikovni stopnji v okviru ide. besedne družine iz **sleep-* *'spati'.

Etimološka razlaga posameznih leksemov se namreč ne vrši vedno na isti ravni. Nekatere etimološko razložimo že tedaj, ko jih priključimo k njihovi besedni družini. Med take sodi sln. *posanica* 'Trinkglas' (pkm.) < **po-sŏsanica*

¹ Etimološke obravnave potrebno gradivo bi bilo možno razdeliti v tri večje skupine: a) posamezne morfo-pomenske enote (= lekseme); b) sklope med seboj sorodnih morfo-pomenskih enot (= besedne družine); c) pomensko nejasne zveze.

² Pri obeh osnovah je naglasno mesto vzpostavljeno na podlagi znanja o ide. kolikostnem prevoju. Naglasno mesto v **supĕi-* je zato gotovo prvotnejše od tistega, ki ga izkazuje psl. **sŏpíšŏ* > **sŏpíšŏ*. Obrobna končniška paradigma slov. atematskih glagolov (kot tudi tematskih glagolov tipa **pletěšŏ* > **pletěšŏ*) je verjetno v tesni zvezi z naglasnim mestom ide. atematskih glagolov, ki so v spragatvenem vzorcu prevojno premenjevali, prim. sti. *ás-mi* 'sem': *s-máh* 'smo' (S t a n g, Slavonic Accentuation, Oslo 1957, 127).

³ Glej K n o b l o c h, Sprachwissenschaftliches Wörterbuch 850.

⁴ S z e m e r é n y i, Principles of etymological research in the Indo-European languages — II. Fachtagung für indogermanische und allgemeine Sprachwissenschaft, Innsbruck 1962, 177.

*'posesana, posrkana' k **sšati* *'sugere', ki je s posamostaljujočo pripono *-ica nastal po krnitvi zveze **po-sšana* + samostalnik ž. sp. s pomenom 'posoda, kozarec ipd.' Drugi leksemi pa s samo priključitvijo k njihovi besedni družini etimološko niso razloženi. Razlagi slovničnega razmerja med posameznimi členi besedne družine namreč ne moremo reči etimološka. Zato je etimološki problem omenjenega sln. glagola rešljiv le v okviru etimologije cele besedne družine, katere člen je. S priključitvijo sln. *spāti* oz. psl. **sšpāti* k ide. besedni družini iz osnove **šep-* *'spati' glagola etimološko ne razložimo, ker s tem ne pojasnimo, zakaj je človekovo stanje, ki ga glagol izraža, poimenovano prav s *spāti*, oz. ne povemo, katera značilnost tega stanja je Indoevropejca vzpodbudila, da ga je poimenoval prav s tvorbami iz osnove **šep-*.

Etimologija je jezikoslovna veja, ki išče besedne prvotne pomene, razlaga razmerje med dejanskimi in prvotnimi pomeni in tako posega v nepisano zgodovino misli in predstav ter jo razlaga. V kontekstu takšnih smotrov in ciljev sodobne etimologije — ti ostajajo kljub nekaterim razhajanjem pravzaprav zelo blizu tistim, ki jih odraža Platonov Kratyl⁵ — se je porodila tudi Meidova misel, da je etimologija pravzaprav zgodovinsko pomenoslovje.⁶

Etimološko razložiti ide. besedno družino iz osnove **šep-* *'spati' (in ob tem tudi psl. **sšpāti*) pomeni odkriti pomensko predstopnjo dejanskemu pomenu 'spati' in tako ugotoviti, po kateri značilnosti je Indoevropejec to človekovo stanje poimenoval s to osnovo.

Pleteršnik v svojem slovarju navaja nedovršni glagol *sopiti*, *sopim* 'uspavati', ki danes v slovenščini, kot je meni znano, ni več živ. Tudi njegova dovršna para *zasopiti* 'isto' in *usopiti* 'isto' poleg 'utoliti' ne. Slednji glagol je izpričan že v 16. st. pri Trubarju: *detetce zibati in usopiti* (Pleteršnik). V pomenu 'sedare, placare' ga najdemo tudi v Megiserjevem slovarju: *ofopiti*. Nanj naletimo tudi v Kastelec-Vorenčevem slovarju, kjer se poleg *ufopiti* 'conspire' in *ofopiti* 'quietare' pojavlja tudi *šafopsti* (zasopsti) 'sopire' in *šafopen* (zasopen) 'sopitus'.⁷ Zadnji obliki navaja tudi Hipolitov slovar iz 18. st.: *šasópsti*, *šasopen*. V beloruščini imamo v Nosovičevem slovarju *sópci*, *sopú* 'spati' in dovršni par *zasópci* 'zaspati'. Slednji ima popolno vzporednico v omenjenem sln. glagolu. V ruščini se ta glagolska osnova ohranja v samostalniku za delujočo osebo *sopulja*, ki pomeni 'zaspanè' (perm.) pa tudi 'lenuh, medlež, zaspanè' (vladimir).⁸ Slovar' russkih narodnyh govorov pa navaja tudi *zasopét*, *zasopíš* 'zaspati' (vjat.). S povratnim -sja se isti glagol pojavlja pri Dalju in pomeni 'dolgo spati'.⁹

Vasmer je rusko osebno ime v zvezi *zaéhat' k Sópikovu* 'kot top zaspati' (Gogolj) povezal z r. *sopét* 'schnaufen, schnauben' in razhajanje v pomenu

⁵ Razlika je pravzaprav le v tem, da je Platonovo spraševanje o pravem, resničnem besednem pomenu zamenjalo v skladu z današnjimi predstavami in pojmovanjem o svetu spraševanje o besednem prvotnem pomenu. S Platonovo metodo odkrivanja pravega, resničnega besednega pomena se danes seveda nikakor ne bi mogli več strinjati.

⁶ Meid, Alternativen der Gestaltung einer Wortschatzdarstellung — Das etymologische Wörterbuch. Fragen nach der Konzeption und Gestaltung. Hrsg. von A. Bammesberger. Eichstätter Beiträge. Band 8. Abteilung Sprache und Literatur. Regensburg: Pustet 1983, 163.

⁷ š ima v slovarju fonetično vrednost /z/.

⁸ Dal', Tolkovyj slovar' živogo velikorusskago jazyka³ (= Dal'³) IV, 396.

⁹ Dal'³ I, 1591.

razložil z ljudskoetimološko naslonitvijo na **sǫpati* **dormire*'.¹⁰ V luči prikazanega gradiva pa razlaga ni prepričljiva, saj bi bilo tvorbo potrebno povezati z glagolsko osnovo **sop-* **spati*'.

V slovanskih jezikih so tematski glagoli z *o*-jevsko prevojno stopnjo v osnovi besedotvorni arhaizmi, ki vključno s prav tako redkimi primeri v drugih ide. jezikih (balt., german., het., lat.) kažejo na obstoj ide. *o*-jevskih tematskih sedanjkov, kot je pokazal Hiersche, ki ugotavlja, da so ti glagoli pretežno intenzivni ponavljalniki.¹¹ Njihovo razmerje do atematskih glagolov z *o*-jevskim samogl. v osnovi kot tudi do perfekta pa bi bilo potrebno še natančneje določiti.

Sln. *zasópsti* 'zaspati' in br. *(za-)sǫpci* '(za-)spati' sta v okviru takih raziskav dragocena, ker ju zaradi besedotvorne starosti ne moremo postaviti le v zgodnje psl. obdobje, ampak nudi psl. **sop-tǫ*, **sopǫ* **spati*'¹² dokaz za nov tematski glagol z *o*-jevskim samogl. v osnovi na ide. prajezikovni stopnji.

Mlajšega nastanka je r. *zasopét* 'zaspati'. Glagol je verjetno nastal v zgodnjem psl. obdobju, ko so podedovani tematski sedanjiki z *o*-jevskim samogl. v osnovi prehajali tudi v glagolsko vrsto na *-*čti*, *-*išǫ*.

Prehodni pomen sln. *sopíti*, ki je značilen tako za simpleks kot tudi za njegove predpanske pare, pa ne dopušča, da bi glagol razložili z analogno nastalo nedoločniško osnovo na *-*iti* po sedanjiku iz prvotnega **sopčti*, **sopíšǫ* **spati*'. Kljub prehodnemu pomenu pa možnost, da bi bil glagol kavzativ in tako v zgodovinski zvezi s stisl. *svǫfja* 'uspavati' < ide. **suopéje/o-*, ni verjetna. Taki razlagi nasprotuje naglas v glagolu, ki ne ustreza prvotnemu iktusnemu mestu slov. kavzativov in ponavljalnikov (ti so nasledniki ene ide. tvorbe), prim. sln. *točítí*, *tóčišǫ* 'fundere' < psl. **toččti*, **tôčišǫ* 'isto' in sln. *vozíti*, *vózišǫ* 'vehere' < psl. **vozíti*, **vôzišǫ* 'isto'.¹³ Glagol je zato po vsej verjetnosti izpeljan iz imenske tvorbe **sopǫ*, ki v slovanskih jezikih neposredno ni izpričana. Natančnejšega naglasnega stanja v njej pa iz samega glagola ni mogoče ugotoviti, prim. psl. izsamost. **gostíti*, **gostíšǫ* ob **gostǫ* **hospes*'; **gnojíti*, **gnojíšǫ* ob **gnǫjǫ* **stercus*, *pūs*'.¹⁴ Tudi nobenih trdnih znakov ni,

¹⁰ Vasmer, REW II, 696.

¹¹ Hiersche, Gab es im Idg. ein *o*-stufiges primäres Präsens? — IF LXVIII/2 (1963), 149—159 z navedbo starejše literature.

¹² Br. nedoločnik *sǫpci* 'spati' ne izkazuje pričakovanega naglasnega stanja za psl. **sop-tǫ*, prim. br. *mahci* 'moči' < psl. **mog-tǫ*. Odstopanje v naglasnem mestu izpričuje tudi enakoglasnica *sǫpci* 'puhati, hkrati, (Nosovič, Slovar' bělorusskago narščija 600) poleg *sapci*, *sapú*, *sapěš* 'isto' (Tlumačal'ny sloŭnik belaruskaj movy V, 59) < **sop-tǫ*, **sopǫ*, **sopěšǫ*, pa tudi *nésci*, *vězci*, *plěsc*, *pěkcǫ* (Primeri so vzeti iz Nosovičevega slovarja). Umiki naglasa v nedoločniku niso le beloruski, ampak jih Z a l i z n j a k (Ot praslavjanskoj akcentuacii k ruskoj, Moskva, 1985, 183) ugotavlja tudi za zahr., p., dl., gl., č. in slš. in govori o odpravi končnega naglasa (k Zaliznjakovemu gradivu bi bilo poleg omenjenih br. primerov potrebno dodati tudi p. *plóc*, *plúc* 'plati', č. *pěci*, *těci*, *vězti*, *plěsti*, *něsti*, slš. *piect'*, *pliest'*). Vzroki tega pojava niso jasni, gotovo pa je, da odpravi končnega naglasa niso bili podvrženi le nedoločniki, prim. p. *pióro*, *góra*, č. *péro* poleg *pero* itd. Tako Z a l i z n j a k, n. d., 182—188, ki navaja vrsto r. imenskih tvorb.

¹³ O tem Sadnik, Slavische Akzentuation I, Wiesbaden 1959, 117—123, zlasti 122, kjer zavrača Stangovo tezo o prvotni obrobni končniški paradigmi psl. kavzativov.

¹⁴ O obrobni končniški paradigmi izimenskih glagolov iz kratkovokalnih samostalnikov Sadnik, n. d., 120.

ki bi dopuščali sklepati o samostalniškem ali pridevniškem **sop̃*. K natančnejši slovnični razlagi imenske tvorbe ne pripomore niti že omenjeno r. osebno ime *Sópikoo*, čeprav posredno priča o obstoju slov. imenske tvorbe **sop̃*. Samostalniki na *-ik̃ so namreč tako izsamostalniški, prim. **bratik̃* *'bratec' — **brat̃* *'brat'; **listik̃* *'listič' — **list̃* *'list', kot tudi izpridevniški, prim. **belik̃* *'nekdo oz. nekaj, kar se odlikuje po beli barvi' — **bel̃* *'bel'; **bystrik̃* *'deroč tok, deroč potok' — **bystř̃* *'hiter' itd.¹⁵ Pomenska rekonstrukcija, ki lahko pripomore k natančnejši slovnični določitvi oblike, pa bi bila pri **sop̃* zaradi skopega gradiva tvegana. Zato naj ostane vprašanje o slovnični in pomenski rekonstrukciji slov. imenske tvorbe **sop̃* odprto.

Tu naj zadošča sklep o slov. besedni družini iz osnove **sop-* *'spati', ki jo potrjujejo naslednje tvorbe: a) glagolske: **sop-tl̃*, **sop̃* *'spati' (sln., br.); **sop̃eti*, **sop̃iš̃* *'spati' (r.); izimen. **sop̃l̃ti*, **sop̃iš̃* *'uspavati' (sln.); b) imenske: **sop̃* *'?' (rekonstrukcija je narejena na podlagi sln. *sop̃iti*, *sop̃im* in r. os. i. *Sópikoo*); **sopul'a* *'zaspanè' (r.).

Od teh je nedvomno z ide. prajezikovne stopnje podedovan le psl. **sop-tl̃*, **sop̃* *'spati', ki bi ga lahko izpeljali iz ide. tematskega glagola **sũope-si* *'spiš' in povezali z ide. osnovo **syep-* *'spati'. V slovanskih jezikih se ta ide. osnova torej ohranja v dveh prevojnih stopnjah, tj. v že dalj časa znani ničti prevojni stopnji in tu ugotovljeni o-jevski.^{15a}

Povezava psl. **sop-tl̃*, **scp̃* *'spati' temelji na upoštevanju delabializacije vzglasnega soglasniškega sklopa **su-* > **s-*. Pri osnovi **syep-* jo pri o-jevski stopnji zasledimo tudi v lit. *sāpnas* 'sognus', *sāpnis* 'isto', let. *sapns*, *sapins*, stir. *súan* 'spanje', kimr., korn., bret. *hun* 'isto'.¹⁶ V slovanskih jezikih pa na ta glasoslovni pojav naletimo tudi pri **sestrā* *'soror' < ide. **syesr-ā* *'isto', **sōkō* *'succus' < ide. **syokos*, **šest̃* *'sex' < ide. **ksyek's-ti*,¹⁷ če navedemo le primere z vzglasnim soglasniškim sklopom **su-*. Tudi slovansko gradivo kaže, da spada ta glasoslovni pojav med sporadične oz. nedosledno izpeljane glasoslovne pojave. O tem priča npr. slš. *sepkat'* 'majati (se), suvati', ki ga ne moremo ločiti od sln. *svēpati* (se), *svēpam* (se) poleg *svēpljem* (se) 'majati (se)', csl. *svēpetati*, *svēpeštō* 'movere', str. *svēpatisja* 'majati se' itd.¹⁸ Tako stanje močno otežuje natančnejše opredeljevanje tega glasoslovnega pojava. Prav zato so mnenja o vzrokih kot tudi o času nastanka delabializiranih soglasniških zvez tako v indoevropističnih kot tudi v posameznojezikovnih

¹⁵ Sławański, Słownik prasłowiański I, 90—91.

^{15a} Do tega spoznanja sem prišla neodvisno od Škrabca, ki je pri Trubarju izpričani glagol *sop̃iti* že povezal s psl. **szp̃āti*. V okviru prevojnih možnosti, ki jih lahko pričakujemo pri ide. glagolskih osnovah, kot je **syep-* *'spati' (te Škrabec ne omenja), pa ne vzdriži kritike njegova razlaga, češ da je sln. *sp̃āti* < psl. **szp̃āti* nastalo po oslabitvi (redukciji) slovanske o-jevske prevojne stopnje **sop-* (Cvetje z vertov sv. Frančiška XIII/1 (1894)). Podobno se je o Škrabčevi interpretaciji izrazil že Strekelj, ki je sln. *sop̃iti* povsem neutemeljeno skušal izvesti iz prevojne stopnje **szp-* (Historična slovnica slovenskega jezika, 1922, 102).

¹⁶ Lat. *somnus* 'spanje' je rezultat dosledno izpeljanega glasoslovnega pojava **suo-/sue-* > lat. *so-* (Leumann, Lateinische Laut- und Formenlehre, München 1977, 137, 47) in zato ne spada v to problematiko.

¹⁷ Primeri so vzeti iz Shevelov, A Prehistory of Slavic, Heidelberg 1964, 198—99.

¹⁸ Isti, n. d., 199.

razpravah precej deljena.¹⁹ Nerazloženi glasoslovni pojav pa vendarle obstaja kot realno jezikovno dejstvo, pred katerim ne gre zapirati oči. Zato izvajanje psl. **sop-ti*, **sopô* '*spati' ni le pomensko in besedotvorno, ampak tudi glasoslovno utemeljeno, pa čeprav ide. sedanjik **suôpe-mi* (1. os. ed. tvor. sed.) itd. k osnovi **suëp-* '*spati' ni izpričan v nobenem drugem ide. jeziku. Pri tem je zanimivo, da se delabializirana vzglasna soglasniška skupina v *o*-jevski prvotni stopnji osnove **suëp-* '*spati' ne pojavlja le v slovanskih jezikih, ampak tudi v baltskih in keltskih,²⁰ kar je, kolikor je meni znano, do sedaj najširše izpričani areal pri tem glasoslovnem pojavu. Zato morda niso na krivi poti tisti avtorji, ki sklepajo, da tega nastanek glasoslovnega pojava že na ide. prajezično stopnjo.²¹ Združevalne silnice v jeziku pa so prvotno podobo tega po vsej verjetnosti izvorno le položajskega fonetičnega pojava močno zbrisale.

Psl. **sop-ti*, **sopô* '*spati' pa ne bi smeli povsem ločiti od psl. homonima **sop-ti*, **sopô*, **sopëš6*, ki je prav tako, vendar z občutno širšim arealom izpričan le v južno- in vzhodnoslovanskih jezikih, prim. sln. *sôpsti*, *sôpem* 'težko in glasno dihati', 'pihati, piskati (na piščal)', 'dihati', npr. *tako je poslušal, da še sopsti ni upal*,²² csl. *sopti*, *sopsti*, *sopô* 'tibia canere', sbh. *štok. sôpsti*, *sôpëm* 'težko dihati, hrkati', 'igrati na piščal oz. podoben glasbeni instrument', čak. *sôst*, *sopën*, *sopëš* 'igrati na nek glasbeni instrument',²³ r. dial. *sopti* 'težko in glasno dihati (navadno skozi nos)',²⁴ ukr. *soptý*, *sopú* 'puhati, hrkati',²⁵ br. *sôpci*, *sopú* 'isto'.²⁶ Pomen 'piskati, igrati na piščal ipd.' je pri glagolu gotovo najmlajši in se je pod vplivom **sopël6* '*piščal' razvil iz zvez, kakršna je sln. *sopsti na piščal*. Na prvotno širše izpričani pomen 'dihati, pihati' osnove **sop-* pa ne kaže le zgornja razlaga pomena 'piskati, igrati na piščal ipd.', ampak tudi pomorj. *sopac* 'dihati',²⁷ ki je slovanska novotvorba iz psl. **sop-ti*, **sopô*, in imenske tvorbe s podaljšanim korenskim samoglasnikom, prim. sln. *sápa* 'dih' poleg 'veter, piš', sbh. *säpa* 'dih, dihanje',²⁸ p. dial. *sap* 'dih'.²⁹

¹⁹ Prvi je na problem delabializiranih soglasniških sklopov opozoril Wacker-nagel, Ueber einige enclitische nebenformen etc. — KZ XXIV (1879), 597 sl. ko je skušal razložiti gr. hom. *toi* : *soi*. Toda razlaga, po kateri naj bi bilo razmerje posledica prajezikovne nepoudarjene oblike proti poudarjeni, ne rešuje vseh problemov, ki jih ponuja delabializacija soglas. sklopov, prim. lit. *sāpnas* : *kvāpas*. Nadaljnja raziskovanja problema so potekala tako, da nekateri jezikoslovci delabializacijo soglas. sklopov postavljajo na ide. prajezikovno stopnjo (Persson, Beiträge zur indogermanische Wortforschung I (1912), 122 sl.; Hirt, Indogermanische Grammatik I, 291 sl.; van Windekens, BSL XLI, 203 sl. idr.), drugi pa menijo, da bi bilo potrebno k problemu pristopiti s posameznojezikovnega stališča (Vaillant, Grammaire comparée des langues slaves I, 86; Otrębski, Gramatyka języka litewskiego I, 380 sl.; Schindler, Bemerkungen zum idg. Wort für »Schlaf« — Die Sprache XII/1 (1966), 68).

²⁰ Tako o kelt. *súan* Pokorny, IEW, 1048. Drugače Schindler, n. d., 71, ki sklepa o izhodiščni obliki **sup-no-s*.

²¹ Glej op. 19.

²² Primer je vzet iz SSKJ IV, 813.

²³ ARj. XV, 922.

²⁴ Dal³ IV, 397.

²⁵ Hrinčenko, Slovar' ukraïns'koï movy IV, 102.

²⁶ Nosovič, 600.

²⁷ Lorentz, Pomoranisches Wörterbuch II, 313.

²⁸ ARj. XIV, 624.

²⁹ Karłowicz, Słownik gwar polskich V, 104.

Pomen 'dihati' se v jeziki kot neka stalnica povezuje s 'pihati'. Podobno je tudi s pomenom 'težko oz. glasno dihati'. O tem pričajo številne sopomenske osnove, prim. slov. **pychati*, **dychati* itd. Žive asociativne vezi med omejenimi pomeni so vzrok, da so take osnove večpomenske. Oznaka izpostavlja živost asociativnosti vezi med posameznimi sorodnimi pomeni, od katerih se vsak uresničuje glede na rabo. Čim se asociativna vez med katerim izmed pomenov večpomenke iz kakršnega koli vzroka pretrga, dobi osamosvojeni pomen status enakoglasnice.

Večpomenka s pomenskim poljem 'dihati, pihati, težko oz. glasno dihati' je bil tudi psl. glagol **sop-tŭ*, **sopŭ*. K taki označitvi sili njegovo pomensko polje v posameznih slovanskih jezikih.

Večina avtorjev slovanskih nacionalnih etimoloških slovarjev je sprejela Meilletovo povezavo psl. **sop-tŭ*, **sopŭ* *'dihati, pihati, težko oz. glasno dihati' s sti. *šapati* 'preklinjati', *šapate* 'rotiti se', *šabda* 'zvok, glas, šum'.³⁰ Vanjo je podvomil le Vaillant in opozoril, da je primerjava zaradi razhajanja v pomenu močno dvomljiva.³¹ Vendar je tudi on prezrl, da je Petersson k Meilletovi primerjavi pritegnil tudi let. izsamost. glagol *sepinēt* 'težko dihati in ob tem kašljati' k *sepins* 'bolezen pljuč, ki jo spremlja kašelj'.³² Ob tem Petersson ni pomislil, da je pomensko razhajanje med sti. primeri in let. ter slov. preveliko, da bi bila primerjava prepričljiva. Vztrajanju pri taki povezavi je verjetno botroval glasovni del primerjave, saj lahko vse oblike združimo v neki ide. osnovi **k'ep-*/*k'op-*.

Povezava sti. *šapati* itd. z let. in slov. pa postane tudi glasoslovno nesprejemljiva, če k obravnavi pritegnemo lit. *svėpūoti* 'sopsti' in let. *sepins* prek delabializiranega vzglasnega soglas. sklopa izvedemo iz **šep-ni-s*.

Lit. *svėpūoti* 'sopsti' je izsamostalniški glagol na *-uoti* nekega lit. samostalnika **svėpà*, ki je moral pomeniti *'kratek dih, naduha'. K takšni rekonstrukciji oblike in pomena sili sopomenski glagol *kvėpūoti*, *-ūoju*, *-avaū* 'dihati, vdihniti, sopihati, hropsti'. Ta je namreč izpeljan iz samostalnika *kvėpà* 'kratek dih, naduha', h kateremu je v isti prevojni stopnji izpričan tudi glagol *kvėpti*, *kvėpiū* poleg *kvėpiū*, pret. *kvėpiaū* 'dihati, pihati, puhati'. Besedotvorni členi lit. osnove **kvėp-* oz. **kvėp-* *'dihati, pihati, puhati' dopuščajo sklep o lit. **svėpti*, **svėpiū* poleg **svėpiū*, pret. **svėpiaū* s podobnim pomenskim poljem kot *kvėpti*.

³⁰ Meillet, Études sur l'étymologie et le vocabulaire de vieux slave II (1905), 319; sprejemajo Trautmann, BSW, 299; Vasmer, REW II, 695; Brückner, Słownik etym. języka polskiego, 481; Skok, ERHS III, 306; Pokorny, IEW, 615; Mayrhofer, KEW III, 296 pravi, da »ist möglich«. Miklošič, SEW, 316 je primerjal z lit. *šāpas* 'bilka', demin. *šāpēlis*. Vendar povezava ne vzdrži kritike. K temu glej Fraenkel, Lit. etym. Wtb. 963; Mayrhofer, KEW III, 324. Zaradi razvejanega pomenskega polja **sop-tŭ*, **sopŭ* in pripadajočih besedotvornih členov je v Preobraženskij, Ètimologičeskij slovar' russkogo jazyka II, 357, sklepal, da je osnova onomatopejska. Pred njim je podobno menil Gorjajev, Sravnitel'nyj ètimologičeskij slovar' russkogo jazyka, 337, ki je r. *sopét'* in sorodno primerjal z lat. *sufflāre* in *sifilāre*. Obe mnenji nista prepričljivi. Sklicevanje na onomatopejske osnove je v jezikoslovju pogosto sredstvo, s katerim se avtorji izognejo nadaljnemu poglobljenemu iskanju izvira osnov oz. tvorb, saj taka oznaka hoče navadno povedati, da tvorba ne sledi zakonitostim jezika in je zato z metodami zgodovinsko-primerjalnega jezikoslovja ni mogoče razložiti oz. ji najti izvira.

³¹ Vaillant, n. d. III, 156.

³² Petersson pri Mühlenbach-Endzelin, Lettisch-deutsches Wörterbuch III, 818.

Būga je lit. *svēpūoti* pred časom primerjal z let. *svēpēt* 'kaditi',³³ h kate-remu spadata tudi let. *svēpe* 'saje' in *svēplis* 'smolnat kos lesa, ki daje ob go- renju veliko dima; s sajami popackan človek; ščinkavec'.³⁴ Glagol je v let. sopomenski s *kvēpēt* 'kaditi' poleg *kvēpt*, *kvēpstu*, *kvēpu* 'puhati, kaditi', ki kaže, da se je pomen 'kaditi' pri *svēpēt* lahko razvil iz pomenske pred- stopnje 'puhati'.

Obstoj balt. osnove **svēp-* (ob **sep-*, prim. let. *sepins*) *'dihati, pihati, puhati ipd.' povsem spreminja dosedanje mnenje o izvoru psl. **sop-tī*, **sopō* *'dihati, pihati, težko oz. glasno dihati'. Baltsko gradivo namreč vodi k spo- znanju, da ta psl. glagol odseva ide. tematski glagol **suōpe-si* (2. os. edn. tvor. sed.) in ne **k'ōpe-si*, kot se je do sedaj sklepalo na podlagi stare indijščine.

V jeziku nastaja dvoje enakoglasnic. Ene so take, ki so nastale po konver- gentnem glasoslovnem razvoju, druge pa so posledica divergentnega pomen- skega razvoja in so med seboj sorodne. Slednje vrste enakoglasnici sta tudi psl. **sop-tī*, **sopō* *'spati' in psl. **sop-tī*, **sopō* *'dihati, pihati, težko oz. glas- no dihati'. Takšna enakoglasnost pa ponuja etimološko razlago ide. besedne družine iz **suēp-* *'spati'. Baltoslovansko gradivo namreč dovoljuje vzposta- viti ide. osnovo **suēp-* *'dihati, pihati, puhati ipd.', ki je bila že na ide. praj- zikovni stopnji enakoglasna s **suēp-* *'spati'.

Ide. jeziki kažejo na neko posebno asociativno zvezo med pomenoma 'spati' in 'dihati', prim. psl. **dyšati* < **dychēti* ~ lit. *dūsėti* 'spirare, anhelare, tussire' poleg 'quiescere' ~ stnord. *dūra* 'spati', *dūsa* 'mirovati'. Razlago za- njo nudijo vedska besedila, kjer se govori o spanju, ki se od smrti razlikuje le v tem, da človek med spanjem diha.³⁵ Predstava sili k domnevi, da je Indo- evropejec z osnovo **suēp-* dejanje 'spati' poimenoval kar z 'dihati'. Takšna razlaga ide. besedne družine iz **suēp-* *'spati' s tipološkega stališča ni nena- vadna, saj ustreza temeljnemu poimenovalnemu vzorcu, po katerem človek besedotvorec svoj predstavnici in miselni svet poimenuje z zanj najbolj izrazito značilnostjo.

Ide. osnova **suēp-* *'spati' je trdno zasidrana v večini ide. jezikov. Njen izredno širok areal kot tudi povsod enoten pomen 'spati' pa kaže, da je ta besedna družina nastala v zgodnjem praide. obdobju. Asociativna vez med 'dihati' in 'spati' se je morala pretrgati tako zgodaj, da je večina ide. jezikov s prajezikovne stopnje podedovala le pomen 'spati', ne pa tudi 'dihati ipd.'. Enakoglasnost med **suēp-* *'spati' in **suēp-* *'dihati, pihati, puhati ipd.' je zato silno stara. Baltoslovanske oblike, ki kažejo na ide. osnovo **suēp-* *'di- hati, pihati, puhati ipd.', so zato dragocene pomenske starine.

Vsaka etimološka razlaga se mora vključiti v jezikovni in miselni sestav okolja, v katerem je leksem nastal. Nastanek ide. besedne družine iz **suēp-* *'spati' priča, da se je prvotna asociativna vez med pomenoma 'dihati' in 'spati' pri tej osnovi pretrgala že v zgodnji praide. stopnji, zato bi bilo napak, če bi pomen 'spati' pri psl. **sop-tī*, **sopō* skušali izvesti iz slovanske pomenske predstopnje 'dihati'. Pomenska motivacija 'dihati' > 'spati' namreč v slovan- skem svetu ni bila več živa.

³³ Būga, Die Metatonie im Litauischen und Lettischen — KZ LII (1924), 287.

³⁴ Mühlenbach-Endzelin, n. d. III, 1153.

³⁵ Na to opozarja Jamison, »Sleep« in Vedic and Indo-European — KZ XCVI/1 (1982—83), 14.

Morda bo kdo podvomil v enakoglasniški status psl. **sop-tŕ*, **sopó* *'spati' in psl. **sop-tŕ*, **sopó* *'dihati, pihati, težko oz. glasno dihati', češ da bi se pomen 'spati' lahko prek 'hropsti, hkrati' razvil v posameznih slov. jezikih. O taki pomenski motivaciji priča sln. *smrčati*. Glagol danes pomeni 'dajati pri dihanju v spanju hrkajoče, piskajoče glasove', v ekspresivni rabi pa celo samo 'spati', prim. *ne boš samo smrčal, tudi delati je treba*.³⁶ Podoben pomenski razvoj je moč zaslediti tudi pri dl. *pšesmarcaš*, ki pomeni 'durchschnarchen' pa tudi 'ungehörig durchschlafen', npr. *ty sy cely žeň pšesmarcal*.³⁷ Možnosti, da bi se pomen 'spati' v obravnavanih sln., br. in r. oblikah razvil na enak način kot pri zgornjih primerih, nasprotuje že sln. zveza *detce zibati in usopiti* (Trubar), kjer je glagol *usopiti* rabljen povsem nevtrarno.

SUMMARY

The Old Slavonic verb **sop-tŕ*, **sopó* *'sleep' (Slovene, Byeloruss.) is an archaism from the point of view of word formation. It reflects the IE. thematic verb **syópe-si* from the IE. base **syep-* *'sleep'. Its connection with **syep-* is justifiable by the well-known delabialization of the consonant cluster **sy-* > **s-*. Its homonymy with OSlav. **sop-tŕ*, **sopó* *'breathe, blow, breathe hard' is not a result of convergent phonetic developments, but of divergent developments of meaning at the OIE. stage, when the associative link between the meanings 'breathe' and 'sleep' was broken. OSlav. **sop-tŕ*, **sopó* *'breathe, blow, breathe hard' could itself be derived from IE. **syópe-si* (cf. Lith. *svėpúoti* 'anhelare', Leth. *sepins* 'the disease of the lungs accompanied by a cough' and *svėpėt* 'smoke' < *'puff'). The ancientness of the homonymy between **syep-* *'sleep' and **syep-* *'breathe, blow, puff...' is evident from the extensiveness of the area in which the descendants of IE. **syep-* constantly mean 'sleep'. The completely neutral use of Slovene *usopiti* (Trubar: *detce zibati in usopiti*) makes it impossible to assume that the meaning 'sleep' of the Slav. word-family from the basis **sop-* developed from the original meaning 'breathe with a rattle in one's throat, snore' in individual Slavic languages.

³⁶ Primer in interpretacija pomena sta vzeta iz SSKJ IV, 768.

³⁷ M u k a, Słownik dolnosersbskeje rěcy II, 457.